

PROBLEMI ETNOLOŠKEGA PREUČEVANJA V MESTU NA PRIMERU LJUBLJANSKEGA DELAVSKEGA PREDMESTJA

V referatu želim spregovoriti o nekaj pojavih in spoznanjih, ki so mi ob raziskovanju v Ljubljanskem delavskem predmestju pokazali, da smo pri etnološkem preučevanju v mestu prisiljeni znajti se brez neutemeljenih predpostavk o skupini kot nosilcu kulture, najti v posamezniku in njegovem komuniciranju jedro našega zanimanja te lotiti se osvetljevanja načina življenja, ki ne nastaja več na podlagi razpoznavne tradicije in v okviru obvladljivih družbenih okvirov. Pritisk etnološkega terena na etnološko metodologijo je v mestu najmočnejši, kljub temu, da se danes, ko etnologija že težko najde avtarkično agrarno okolje, kulturno celoto, zakoreninjeno v tradiciji in zavarovano pred zunanjimi vplivi, problemi agrarnega in mestnega okolja izenačujejo.

Med spremembami, ki jih drugačem teren vnaša v etnološke zamisli, se bom omejila na: sve manjšno utemeljenost stare kulturne sistematike; vse manjšo zgovornost materialne kulture; prevešanje zanimanja na področja, ki smo jih imenovali socialna in duhovna kultura; pojavljanje novih kategorij kot so ustvarjalnost, komuniciranje, istovetnost; krhkost shematičnih predstav o mestu in mestni kulturi.

Neuporabnost delitve kulture na posamezna področja se je v raziskavi ljubljanskega predmestja pokazala najprej in najbolj ob obravnavanju materialne kulture, npr. stavbarstva, ki samo na sebi ni moglo imeti posebne zgovornosti, saj je naselje zasnoval občinski uradnik s svinčnikom in ravnilom. Problem ni nastopil samo pri stavbarstvu. Vsa današnja materialna opremljenost z redkimi (napomembnimi) izjemami sloni na kupljenih predmetih, za katerih pridobitev ni potrebna nobena veščina, samo denar. Posameznik stanovanja, obleke, hrane itd. ne izdeluje, ampak izbira in uporablja. Prav izbira in uporaba sta se pokazali za razumevanje pomena materialne kulture uporabni kategoriji, čeprav ali prav zato, ker presegata svet materialnega in okrivata prepletenost gospodarskih možnosti, družbenih odnosov, miselnosti in vrednost. Od vseh področij materialne kulture je ohranilo pomen samo področje proračuna in sploh ekonomske podloge kot pogoja kakršnekoli izbire v raznoliki potrošniški ponudbi.

Posebno pozornost sem v raziskavi posvečala sorodstvenim odnosom, sosedstvu in soseski. Izhodišče sem našla v družinski skupnosti kot socialni enoti na meji intimnega in javnega, v kateri prihaja najmočnejše do izraza spopad posameznika z okoljem. V obravnavi družinske skupnosti ali družine (ta izraz sem uporabljala zgolj iz praktičnih razlogov) pa sem imela že na začetku terminološke težave; pri pregledovanju in razvrščanju v preteklosti in danes obstoječih variant skupnega bivanja, med katerimi sožitje staršev z otroki v primerjavi z drugače strukturiranimi družinskimi skupnostmi ne prevladuje, je postala vprašljiva uporaba izraza „družina“ kot enotnega naziva za tako različne oblike skupnega bivanja. Z izrazom družinska skupnost nisem želela samo poudariti tipološko neenotnost, ampak predvsem razločke v problemih, ki so se vezali in razvrščali ob posameznih variantah sožitja.

Odločilen, a spremenljiv vpliv na odnose znotraj skupine in z zunanjim svetom je pokazala sestava družinskih skupnosti. V preteklosti (od začetka naselja 1930. do začetka druge svetovne vojske) je v okviru soseske odločalo načelo recipročnosti (npr.: vdova s hčerko je živela v nedejavnih sosedskih odnosih osamljeno in brez možnosti, da bi računala na spontano sosedsko pomoč pri napornih delih, ker tudi ni imela moža, da bi ga lahko ponudila v zameno; žena moža, ki je hodil k sosеду pomagat graditi barako, je k istemu sosedu vedno lahko skočila s prošnjo za uslugo; otroci staršev, ki so hodili skupaj v gostilno ali na izlete, so tudi hodili skupaj v gozd ali na kolesarske izlete itd.). Danes sestava družinske skupnosti posameznikovega odnosa do okolice ne določa več v toliki meri, ker soseska razpada v ograjene družinske skupnosti, posameznikovo odpiranje v širšo skupnost pa prav zaradi pomanjkanja posredništva soseske postaja težje in zapletenejše.

Danes so v naselju najštevilnejše družinske skupnosti dveh generacij. Med temi je največ primerov sožitja staršev in otrok. Večina mladih, v novejšem času priseljenih družin, sodi v to skupino. Ta podatek odpira nov aspekt družbenih sprememb v naselju. Ljudje sami navajajo priseljevanje novih prebivalcev kot enega najpomembnejših vzrokov manjše medsebojne povezanosti; spoznali smo, da tega ni krivo samo dejstvo, da se ti kot novinci ne povezujejo s njim neznano sosesko, ampak da so krive predvsem značilnosti v načinu življenja, ki so povezane z družinsko sestavo in fazo družinskega razvoja, v kateri so. Težnja po zapiranju v družinske okvire je najznačilnejša za to skupino. Rešavanje materialnih problemov, zagotovitev bodočnosti otrok in zaposlitev so staršem glavna skrb.

Sorodstvena povezanost neizogibno povezuje člana družinske skupnosti, a je kot povezovalni element nezadostna. Vsaka faza družinskega razvoja zahteva za normalno funkcioniranje družinske skupnosti dodatne vezi čustvene ali razumske narave. Če teh ni, ima nasprotje med biološko močjo sorodstvene povezanosti in njeno funkcionalno nemočjo negativne učinke. Bolj ko otroci odraščajo, težje vzdržujejo družinske skupnosti ravnovesje med funkcijama zavarovanja članov v intimnem svetu in njihovega usposabljanja za zunanji svet. Zato so urejene družinske skupnosti največkrat sožitja mladih staršev z majhnimi otroki.

Ko smo skušali iz skupine dvogeneracijskih družinskih skupnosti predstaviti na eni strani urejene, na drugi strani pa neurejene skupnosti, se je pojavilo vprašanje vzrokov takega ali drugačnega stanja. Predvsem so nas zanimali vzroki, izhajajoči iz posebnosti sorodstvenega, starostnega, izobrazbenega sestava posameznih skupnosti. Primerjava je pokazala, da starost, izobrazba ali poklic ne igrajo odločilne vloge, da pa sta najpomembnejši razvejanost sorodstvene sestave in število v družinsko skupnost vključenih posameznikov.

Druga najmočnejša skupina glede na generacijski sestav je bila skupina ene generacije, znotraj te pa je bilo največ vdov, predvsem vdov, samskih in zakoncev brez otrok. Problemi teh prebivalcev se med seboj malo razlikujejo, manj kot so se razlikovali v zgodnejših fazah razvoja družinskega cikla. Sedaj ni več borbe za materialne dobrine, otroci so pri krúhu in imajo svoje družine. Zginilo je kup skrbi, na njihovo mesto pa se je naselila osamljenost. Prisotnost ali odsotnost družinskih odnosov bistveno vpliva na ostrino problema osamljenosti in na njegovo rešavanje ter kaže na dvoreznost družinsko-sorodstvenih vezi; na eni strani polnijo praznino in so najobstojejša ali celo edina možnost socialnega življenja, na drugi strani pa posamezniku preprečujejo navezovanje globljih ali trajnejših družbenih odnosov zunaj svojih meja. Samo dejstvo sorodstvene povezanosti družinskemu življenju ne zagotavlja uspešnega funkcioniranja, ampak je le-to odvisno od celote družbenih nagnjenj, sposob-

nosti in dejavnosti članov. Razlikovalni element, ki pogojuje zadovoljstvo in nezadovoljstvo, občutek pripadnosti in odtujenost je v ustvarjalnosti, zanimanju in odprtosti v svet zunaj družinskih zidov.

Istovetenje z okolico ter vključevanje v okolico z lastno ustvarjalnostjo ali vsaj željo po dejavnem vključevanju, je danes v podobnem razmjerju do družinskega življenja, kot ga je prej zavzemala soseska. Zasledili smo ga v vseh tistih dejavnostih, ki presegajo golo služenje denarja, npr.: dejavnost v drštvih, odnos do dela, prosti čas, gojenje vrtnic, učenje nemščine, šivanje, branje in podobno.

Preko izhodiščnega razločevanja glede na generacijsko in sorodstveno strukturo družinskih skupnosti na eni strani in na drugi glede na ustvarjalnost in komunikativnost posameznikov ter preko odnosa do mesta in tamkajšnjih dogajanj smo skušali tudi opredeliti vsebino pojmov: način življenja v mestu, v predmestju, urbanizirano okolje, marginalna družba. Pokazalo se je, da predstava o mestu kot urbaniziranem okolju s hitrim pretokom informacij, visoko ponudbo kulturnega dogajanja in možnostmi komuniciranja v vsakdanjem življenju prebivalcev nekdaj obrobne, danes že v gosto mestno jedro vključenega naselja, nima podlage. V preteklosti sta obkrožujoča narava in družbeno življenje zadostila vrsti materialnih, družbenih in duhovnih potreb prebivalcev. Danes teh možnosti naselje ne nudi več, ponudba mesta pa do prebivalcev še ni prodrla. Glede na to, da smo odločilni element videli prav v ustvarjalnosti in samostojnem obvladavanju okolja, je bilo torej naselje v predvojnem času, ko se je nahajalo na prostorskem in socialnem robu mesta, manj marginalno kod danes.

(Summary)

Some Problems of Urban Ethnological Research: The Example of Ljubljana's Worker's Suburb

The paper introduces some methodological cognitions resulting from an investigation into the way of life in a workers' suburb of Ljubljana.

The hypothesis of a group being the bearer of culture proved unusable; our interest focused on the individual and his communication with environment. The cultural systematics which has been in use is losing its basis now; certain of its categories already lost their ethnological content. For example, instead of „building“, „feeding habits“ and „costume“, the strategies of choosing and using things became more significant, transcending „pure material“ world and revealing the interaction of economic necessity, social relations, thought and values. The research paid special attention to kinship, neighbors and neighborhood. The customary categories of „social culture“ proved unfounded in reference to this cultural aspect too; even the use of the term „family“ as a single denotation for various forms of cohabitation thus becomes questionable.

It was also discovered that the notion of a city as an urbanized environment with rapid flow of information, a rich repertoire of cultural events and the possibilities of communication, does not hold for the everyday life of the residents of this Ljubljana suburb. In the past, nature and the social life of the town fulfilled a number of residents' material, social and spiritual needs. At present, the suburb does not offer these possibilities any more. The city, on the other hand, has not spread its facilities to the town yet. If creativity and independent control over environment is taken as a decisive element, the suburb was less marginal before World War II, when it was located on the outer border of the city both spatially and socially.